

Environmentální bezpečnost – teoretický rámec

Jitka Fojtíková

Parlament České republiky
Kancelář Poslanecké sněmovny
Parlamentní institut

Obsah:

Tématické oblasti environmentální bezpečnosti:	2
Druhy hrozeb v environmentální bezpečnosti:.....	3
Akteři environmentální bezpečnosti:	4
Environmentální bezpečnost v pojetí Evropské unie:	4
Zdroje:	6

Tématické oblasti environmentální bezpečnosti:

Environmentální bezpečnost by měla být pojímána jako jedna z klíčových oblastí v konceptu národní bezpečnosti, překrývá se v ní hned několik zásadních tématických oblastí:

- **Narušení ekosystémů** zahrnuje změnu klimatu; úbytek biodiverzity; odlesňování, desertifikace a další formy eroze; ztenčování ozónové vrstvy a nejrůznější formy znečišťování.
- **Energetické problémy** se týkají vyčerpání přírodních zdrojů, nejrůznějších forem znečištění, a energetických nedostatků a nerovné distribuce energetických zdrojů.
- **Populační problémy** zahrnují nárůst obyvatelstva a spotřebu přesahující únosnou kapacitu planety; epidemie a obecně špatné zdravotní podmínky; upadající míru gramotnosti; politicky a sociálně nekontrolovatelnou migraci osob a počátek nevladatelné urbanizace.
- **Potravinové problémy**, které se týkají chudoby, hladomoru, nadměrné spotřeby a různých chorob; úbytku úrodné půdy a zdrojů pitné vody; epidemií a obecně špatných zdravotních podmínek; potravinových nedostatků a nerovné distribuce potravin.
- **Ekonomické problémy** zahrnují ochranu dlouhodobě neudržitelných způsobů výroby, společenskou nestabilitu způsobovanou imperativem růstu a strukturální asymetrie a nerovnosti.
- **Občanské spory** se týkají na jedné straně poškození životního prostředí jako důsledku válečných konfliktů a na straně druhé násilných aktů, jež vyplývají právě z degradace životního prostředí.

Čistě environmentální tematické oblasti se nejvíce blíží „narušení ekosystémů“. Zbývající položky tohoto seznamu se překrývají s agendou ostatních sektorů bezpečnosti (např. sektor ekonomický, politický, vojenský apod.), ovšem zde se na ně nahlíží optikou životního prostředí. A ačkoliv je role životního prostředí v otázkách míru, konfliktu, (de)stabilizace a (ne)dostatečného zabezpečení lidského přežití kontinuálně diskutována, ukazuje se stále zřetelněji, že se jedná o základní příčinu vedoucí k nestabilitě, vypuknutí konfliktů a nepokojům.

Druhy hrozeb v environmentální bezpečnosti:

Možné univerzum environmentální bezpečnosti je v principu vymezeno třemi typy vztahů:

1. **Hrozby** lidské civilizaci, které vzešly z **přírodního prostředí** a jež nebyly způsobeny lidskou aktivitou. Patří mezi ně zemětřesení a sopečné výbuchy a znepokojení z přirozeného cyklického návratu doby ledové.
2. **Hrozby zapříčiněné lidskou aktivitou** a postihující přírodní systémy či planetární struktury, přičemž pozorované změny patrně **znamení existenční ohrožení lidské civilizace** nebo jejích částí. Zřejmé příklady zahrnují na globální úrovni emise skleníkových plynů a působení freonů a dalších průmyslově emitovaných látek na ozónovou vrstvu. Na regionální a lokální úrovni se tyto hrozby vztahují k nadměrnému zatěžování přírody nad rámec únosné kapacity menších ekosystémů, což vede v postižených státech k narušení hospodářské základny a společenské struktury.
3. **Hrozby vzešlé z lidské aktivity** a postihující přírodní systémy či planetární struktury, přičemž pozorované změny patrně **neznamenají existenční ohrožení lidské civilizace**. Příkladem by mohlo být vyčerpání nejrůznějších nerostných zdrojů, které sice představuje jistou komplikaci, ale téměř jistě se s ním lze díky technologickému pokroku do budoucna vypořádat.

Diskuse o environmentální bezpečnosti se dotýká především druhého typu. Jedná se o kruhový vztah hrozeb mezi civilizací a okolním prostředím, kde civilizační procesy znamenají takové zásahy do přírody, jež v některých ohledech dosahují až sebedestrukčních rozměrů. Z globální perspektivy je tento kruhový vztah výsledkem především dvou vývojových trendů: **celosvětové populační exploze a raketové expanze hospodářských aktivit ve druhé polovině 20. století**. Proto zde můžeme zařadit populační, potravinové, ekonomické problémy a následné občanské konflikty. Například **urbanizace** typicky souvisí s otázkou lokálního přelidnění, **znečištění** obvykle vyplývá z problémů místního průmyslu, **eroze půdy** bývá způsobena kombinací geograficky omezených hospodářských a populačních tlaků, dalším příkladem je odumírání aralského a kaspického regionu, kde bezpočet projektů odvádí vodu z přítoků, a dohromady tak zapříčiňuje **vysychání** obou **jezer**. Jedná se tedy o tzv. *plíživé pohromy*, tedy pomalé, avšak vytrvalé zhoršování životních podmínek. V mnoha případech samozřejmě nelze plíživé environmentální katastrofy stavět do jedné řady s požáry, výtržnostmi a válkami, ale spíše s pomalým rozkladem. Například eroze půdy a přelidnění planety nenaruší životní podmínky lidstva přes noc. K dosažení jistých prahů či nevratných bodů je zapotřebí delšího časového rozpětí.

Znehodnocení životního prostředí může vyvolat války mezi státy, etnické konflikty, rozpad politických struktur či občanské nepokoje a také ekonomickou deprivaci (hlad a chudobu). **Přírodní zdroje** jako jsou minerály, ropa a plyn velmi často vedou ke konfliktům, a to nejen kvůli jejich **nedostatku**, nýbrž také co se týká jejich **přebytku**. Dolování minerálů a těžba ropy, uhlí a plynu mohou způsobit vážné ohrožení životního prostředí skrze znečištění, infrastrukturu, korupci a násilné konflikty, dochází tedy ke snížení environmentální bezpečnosti. Boj o kontrolu nad přírodními zdroji má funkci spouštěče konfliktů v mnoha zemích, protože účastníci se strany konfliktu mnohdy financují své bojovníky z ilegálně získávaného bohatství z rozsáhlých nalezišť diamantů, zlata, mědi, kobaltu aj.

Akteři environmentální bezpečnosti:

V environmentálním sektoru se pohybuje **velké množství aktérů**. Rozsáhlou skupinu tvoří **ekonomičtí aktéři** (nadanárodní korporace, státní podniky, zemědělský, chemický a jaderný průmysl apod.), na jejichž aktivitě je kvalita životního prostředí přímo závislá.

Další skupinu tvoří **vlády a vládní instituce**, společně s některými mezivládními organizacemi. Environmentální bezpečnost se promítá do vnitřní i vnější politiky každého státu tím, že vlády stanovují ekonomickým aktérům pravidla jednání ve vztahu k životnímu prostředí a rozhodují o tom, jak důkladně (nebo liknavě) bude dodržování těchto pravidel vynucováno. Vytvářením ministerstev a (pod)oborů životního prostředí, ustavováním mezivládních organizací, jako je například Program OSN pro životní prostředí (UN Environment Program, UNEP), rozvojem mezinárodního práva a rozšiřováním aktivit již existujících nevládních organizací (kupříkladu FAO a Světové banky) podporují jistou institucionalizaci environmentálně-bezpečnostních úvah. Na vlády a vládní agentury však dopadá také určitý díl odpovědnosti, kterou nesou ekonomičtí aktéři. Ti totiž využívají životní prostředí ke svým účelům i ve spojitosti se svými vojenskými a obrannými funkcemi; jedná se o takové aktivity jako testování jaderných zbraní, vojenská cvičení, výroba jaderných, chemických a biologických zbraní, likvidace přebytečných zbraňových systémů a vyřazení námořních pravidel a tak dále.

Environmentální bezpečnost v pojetí Evropské unie:

Na jaře 2008 Evropská komise a Vysoký představitel pro SZBP Javier Solana představili na summitu Evropské rady zprávu o vlivu klimatické změny na mezinárodní bezpečnost.

Klimatická změna je zde vnímána jako hrozba pro mezinárodní bezpečnost, protože ještě víc napomáhá rozšiřování konfliktů. Rizika z toho plynoucí nejsou jen humanitárního charakteru, nýbrž zahrnují také politické a bezpečnostní aspekty, které přímo ovlivňují evropské zájmy.

Mezi nejdůležitější hrozby dle této zprávy patří:

- **Konflikty o zdroje:** nedostatek orné půdy a pitné vody, ubývající zásoby jídla, rozšiřující se záplavy a na druhou stranu stále větší sucho zasahují další regiony světa. Nedostatek vody může způsobit civilní nepokoje a vést ke značným ekonomickým ztrátám. Situace na Blízkém východě nebo ve střední Asii je toho dostatečným důkazem. Vysychání řek Jordán a Yarmuk zasahuje jak izraelské, tak palestinské či jordánské území. Existující napětí se může ještě prohloubit a vést k další politické nestabilitě s vážnými důsledky pro evropskou energetickou bezpečnost. Rostoucí nedostatek vody zasahuje také Turecko, Irák, Sýrii, Saudskou Arábii, v oblasti střední Asie Tádžikistán a Kyrgystán. Ve všech těchto zemích se zvyšuje možnost vypuknutí konfliktu a členové EU by si měli uvědomit, že se jedná o oblasti, jejichž strategický, politický a ekonomický vývoj přímo či nepřímo působí na zájmy EU.
- **Ekonomické škody a riziko pro pobřežní populaci:** pobřežní oblasti jsou domovem pro 1/5 světové populace; s postupným narůstáním hladin moří a se zvyšující se frekvencí a intenzitou přírodních pohrom přichází i vážná hrozba pro tyto regiony a jejich ekonomické vyhlídky. V Evropské unii se tato situace nejvíce dotýká Nizozemska, jehož pobřeží se značně změnilo vlivem lidského zásahu i přírodních katastrof, které tuto zemi postihly. Je proto nutné zkompletovat nejohroženější regiony EU, které vyžadují nepřetržitou pozornost, a pracovat na zlepšení systému civilní ochrany.

- **Ztráta území a hraniční spory:** ustupující pobřeží a následné zatopení těchto oblastí by mohlo vyústit ve ztrátu území, včetně celých zemí jako jsou např. malé státy. S tím souvisí následná migrace do vyspělých zemí (viz níže).
- **Environmentálně způsobená migrace:** ty části populace, které již nyní trpí špatnými zdravotními podmínkami, nezaměstnaností nebo sociálním vyloučením, jsou více zranitelnější i v oblasti klimatických změn. Jedná se především o oblasti jižní Asie a převážně části afrických zemí. Migrace z těchto zemí může způsobit konflikty v transitních či cílových oblastech.
- **Destabilizace a radikalizace:** klimatická změna může značně zvýšit nestabilitu ve slabých či neúspěšných státech, které již teď nejsou schopny úspěšně čelit složitým problémům. Neschopnost vlády splnit požadavky obyvatelstva nebo poskytnout jim ochranu v oblasti klimatických změn může způsobit frustraci, která následně povede k napětí mezi rozdílnými etnickými a náboženskými skupinami uvnitř země.
- **Tlak v oblasti dodávek energie:** boj o přístup ke zdrojům a jejich kontrola se stává jedním z nejvýznamnějších potenciálních konfliktů. Protože většina těchto zdrojů se nachází v oblastech náchylných k dopadům klimatických změn a protože mnoho států, které produkují ropu a plyn již čelí značným sociálně ekonomickým a demografickým problémům, je pravděpodobné, že nestabilita v těchto zemích bude narůstat.
- **Tlak na mezinárodní společenství:** multilaterální systém je v ohrožení, pokud zanedbá výše zmíněné hrozby. Dopady klimatických změn budou prohlubovat špatné vztahy mezi těmi, co jsou nejvíce odpovědní za klimatické změny, a těmi, kteří jsou jimi nejvíce zasaženi.

Zpráva **na rovině Evropské unie** navrhuje zlepšení svých vlastních kapacit, což znamená zlepšení prevence a připravenosti na případné konflikty a katastrofy. Financování této bezpečnostní politiky by se mělo promítnout do evropského rozpočtu. Konkrétní zlepšení by se mělo projevit v oblasti výzkumu, monitoringu, systému včasného varování, civilní ochrany, užití krizového managementu a nástrojů reakce na přírodní katastrofy. Komise dále navrhuje se pečlivěji zaměřit na každý region a jednotlivě pro ně doporučovat bezpečnostní opatření; ovšem s ohledem na to, jak budou ovlivňovat evropské zájmy.

Zpráva se **na mezinárodní rovině** zaměřuje na hledání multilaterálního řešení; to znamená důslednější spolupráci v Radě bezpečnosti OSN a v G8, to vyžaduje také zapojení důležitých hráčů jako jsou USA, Čína, Indie nebo Rusko. Zpráva dále navrhuje zlepšit spolupráci v odhalování a monitorování bezpečnostních hrozeb spojených s klimatickou změnou a také zlepšit své kapacity spojené s prevencí a připraveností. Nezbytností je zvážit pokračující migraci ze zemí 3. světa a pokusit se vytvořit komplexnější Evropskou migrační politiku.

Zdroje:

Buzan, Barry - Waever, Ole - de Wilde, Jaap: Bezpečnost: nový rámec pro analýzu. Brno: Centrum strategických studií, 2005.

http://www.wilsoncenter.org/index.cfm?fuseaction=topics.home&topic_id=1413

<http://www.stakeholderforum.org/>

http://www.pacinst.org/topics/environment_and_security/

<http://www.library.utoronto.ca/pcs/database/libintro.htm>

http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/EN/reports/99387.pdf

<http://www.envirosecurity.org/>